CAPITOLUL I
INIȚIATIVA LUI ISUS

I. – *Originile evreieşti ale creştinismului*. – Isus Nazarineanul; insuficienta informație asupra lui. – De ce și cum *legenda* sa înlocuiește repede *istoria* sa. – *Paradosis*-ul și sursele Evangheliilor noastre. – Cum au fost compuse aceste Evanghelii. – Cum a umplut credința lacunele acestora. – În ce fel se pune problema *ridicării* lui Isus.

II. – *Mediul din care a apărut Isus.* – Țara evreiască și vecinii săi imediați; enorma materie religioasă disponibilă pentru un nou sincretism. – Formația complet evreiască a lui Isus. – Lumea palestiniană în vremea lui Irod cel Mare. – Sacerdoțiul și cultul; scribii și legalismul; poporul și religia vie. – Așteptarea mesianică. – Caracteristici proprii ale iudaismului galileean.

III. – *Principiul ridicării lui Isus*: speranța mesianică. – Relația lui Isus cu Botezătorul. – Temele predicației sale: venirea *Împărăției* și *pocăința*. – S-a crezut el Mesia? – Înțelesul denumirilor evanghelice: *Fiul lui Dumnezeu*, *Fiul lui David*, *Fiul Omului*. – Diverse dificultăți și asemănări: Isus profet evreu.

I

Creştinismul, aşadar, îşi are originile sale prime într-o mişcare evreiască. Mai întîi şi exclusiv, el apare ca un fenomen privitor la viața religioasă a lui Israel, fenomen în întregime caracteristic mediului palestinian, pur şi simplu de neconceput în afara lumii evreieşti. Această mişcare, ale cărei influențe multiple trebuiau, în cele din urmă, să-i expliciteze şi mărească fecunditatea, provine din inițiativa unui galileean, Isus Nazarineanul, adică, după toate aparențele, nu *omul din Nazareth*, ci *nazirul*, *sfîntul lui Dumnezeu*.

Nu mi se pare posibil să se pună la îndoială existența sa, cum se mai încearcă uneori în zilele noastre[20], însă, la drept vorbind, din momentul în care i-am afirmat existența, intrăm într-o zonă de obscuritate şi de incertitudine. De altfel, unul dintre principalele rezultate ale anchetei aprofundate dusă în anii din urmă asupra documentelor primitive este acela de a fi arătat că ne aflăm în imposibilitatea de a ne reprezenta viața lui Isus, fie şi cu oarecare aparență de certitudine. Toate cărțile care pretind că ne-o povestesc trebuie socotite construcții mai mult sau mai puțin arbitrare şi

[20] Cf. Ch. Guignebert, *Le problème de Jésus*, Paris, 1914. (n.a.)

BDD-B621-04 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 14:50:09 UTC)

subiective. Cauzele acestui fapt se observă cu uşurinţă. Oamenii care ascultaseră cuvîntul lui Christos şi care îl crezuseră, care –disperaţi de supliciul său– proclamau învierea sa, nu simţeau nici o nevoie de a aşterne în scris amintirile şi impresiile lor. Ei nu-şi făceau deloc griji asupra instruirii unei posterităţi care –erau convinşi de asta– nu va urma vreodată; dintr-un moment într-altul, lumea injustiţiei, a greşelii, a cărnii urma să se sfîrşească, continuitatea oamenilor să înceteze; Mesia învingător urma să strălucească dintre nori.

Pe de altă parte, nicicum nu se putea ca credinţa lor să nu se fi proiectat deloc asupra amintirilor lor şi să nu le fi deformat. Convingerea cu care trăiau, că Isus Nazarineanul era cu adevărat Mesia cel promis lui Israel, că el locuia în cer, alături de Dumnezeu, aşteptîndu-şi ceasul gloriei, îi conducea în mod inevitabil la a atribui un sens profund aparenţelor unei existenţe mediocre –cu palide izbînzi şi încheiată printr-un supliciu infamant. Aceeaşi convingere îi îndemna să caute în incidentele cele mai mărunte învăţături sau semne premonitorii, să relaţioneze de Învăţătorul lor toate secvenţele din Biblie, despre care se spunea că se referă la Cel Binecuvîntat de către Yahweh, şi, prin urmare, să regăsească în viaţa sa împlinirea tuturor acestor profeţii. Astfel, imaginaţia lor pioasă înfăşura faptele în comentarii, în adăugiri pe care convingerea lor le impunea –într-o oarecare măsură ca necesare şi absolut adevărate– pentru că ele nu făceau decît să precizeze în Isus natura şi funcţiunile mesianice. În simplitatea lor sufletească, ajungeau uşor la a nu le mai distinge pe acestea de datele memoriei lor, în orice caz le confundau în învăţăturile pe care le răspîndeau în jurul lor, iar discipolii lor deveneau realmente incapabili să le separe la loc, unele de altele. Mai cu seamă exaltarea credinţei lor îi lăsa fără apărare în faţa sugestiilor revelaţiilor şi viziunilor particulare, şi ceea ce unul sau altul dintre ei a aflat în urma unei comunicări directe cu Sfîntul Duh, i se impunea lui şi celorlalţi ca o certitudine atît de puternică încît nu era depăşită –dacă se întîmpla să fie egalată– nici de cea mai viu trăită amintire „istorică”. De pildă, ceea ce sfîntul Paul învăţase „în spirit” de la Domnul Isus, îi părea mai direct şi încă mai sigur decît ceea ce-i puteau povesti apostolii Petru şi Ioan.

BDD-B621-04 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 14:50:09 UTC)

Aşadar, încă de la prima generaţie creştină, tradiţia (*paradosis*), pe care credincioşii o acceptau ca istorie autentică a Învăţătorului, se compunea din elemente eterogene şi de valoare inegală. Abia cînd această primă generaţie a coborît în mormînt, s-a întîmplat ca dispariţia succesivă a *martorilor* direcţi ai lui Isus să nască îndoieli asupra iminenţei întoarcerii sperate a Domnului, iar creştinii prudenţi socotiră util să fixeze în scris amintirile pe care se considera că tradiţia orală le conservase.

Probabil că atunci s-au alcătuit cărticele în care fiecare redactor aduna ceea ce el considera a fi interesant în mod deosebit: şiruri de sentenţii atribuite Învăţătorului, povestiri cu episoade din viaţa sa, edificatoare sau caracteristice, descrieri ale *semnelor*, adică miracole pe care le făcuse spre nedumerirea celor sceptici. Nimeni nu se preocupa de ceea ce noi numim exactitate istorică şi care presupune scrupule necunoscute sau indiferente oamenilor cu o credinţă ardentă, şi de aceea lipsiţi pe cît se poate de spirit critic. În schimb, fiecare se străduia să probeze soliditatea speranţelor creştine, să covîrşească ezitările, să-i întărească pe credincioşi.

Aceste cărticele, care au constituit sursele prime ale actualelor Evanghelii –şi a căror culegere de *logia*, sau *discursuri*, atribuită lui Matei, şi povestirea narativă atribuită lui Marcu au fost, se pare, principalele– nu puteau, aşadar, să conţină decît, cel mult, elementele dispersate şi deja destul de încurcate ale unei vieţi a lui Isus, aşa cum şi-o reprezentau spre sfîrşitul generaţiei apostolice. Cel mai devreme în ultima treime a secolului I, redactorii succesivi ai Evangheliilor au căutat –lucru evident– să dea coerenţă povestirii lor. În afară de faptul că le-ar fi fost imposibil să separe faptele reale de comentariile care le modificau, să distingă între ceea ce se întîmplase şi ceea ce credinţa presupunea că s-a întîmplat „pentru a se împlini cuvîntul Scripturii", între cele de care îşi aminteau şi cele sugerate de Spirit –şi a căror triere, de altfel, nu aveau nici o tragere de inimă a o face–, ei se găseau în faţa unei materii dificil de utilizat. Culegerile de sentenţii nu ţineau deloc seamă de circumstanţele în care Domnul rostise acele cuvinte, grupajul lor în diversele cărţulii fiind artificial peste tot şi foarte neasemănător. Totodată, se mai găseau povestiri propriu-zise, care nu relatau decît episoade cu variante considerabil diferite de la un redactor

BDD-B621-04 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 14:50:09 UTC)

la altul. Ele trebuiau triate, alese, după care fragmente destul de disparate trebuiau combinate într-o narațiune închegată.

Este suficientă parcurgerea celor trei Evanghelii sinoptice pe care le avem, pentru a ne convinge că autorii lor au ajuns la combinații sensibil diferite ale aceloraşi fapte şi ale discursurilor analoage sau asemănătoare, de unde trebuie să concluzionăm că ei nu s-au axat pe adevărul obiectiv, că nu au ținut deloc seamă de cronologia destul de stabilă a evenimentelor, încît aceasta să li se impună, ci, dimpotrivă, că, în construcția lucrării sale, fiecare şi-a urmărit scopurile. Nu este mai puțin vizibil că nici unul dintre ei nu dispunea de o suită completă de fapte destul de închegate pentru a-i permite să ofere un tablou satisfăcător al întregii vieți a lui Christos. Nici unul dintre ei, aşadar, nu a făcut altceva decît să cîrpească, cu mai multă sau mai puțină îndemînare, rămăşițe ale tradiției, care formau un ansamblu artificial, iar nu un întreg. Sub textura povestirii evanghelice, se văd sau se intuiesc lacune enorme, chiar şi la Marcu, care rămîne totuşi destul de prudent pentru a nu spune nimic nici despre naşterea şi nici despre copilăria lui Isus.

Or, credința nu vrea să uite şi învață mereu tot ceea ce are nevoie să ştie, imaginația pioasă slujind-o mereu. De aceea, Evangheliile I, a III-a şi a IV-a ne povestesc despre perioada asupra căreia cea de-a II-a nu ne spune nimic. Povestiri cu adevărat diferite, chiar contradictorii, însă toate minunate şi edificatoare; în maniera sa, fiecare umple lacunele. Numai că este evident că nici una nu are mare lucru în comun cu istoria. De asemenea, pare probabil ca amintirile relative la Patimi să se fi alterat deja înaintea redactării Evangheliilor, care au suferit influența diferitelor legende răspîndite în Orient, şi care au căpătat interpretări care –sub mai multe aspecte esențiale– le dădeau o nouă fizionomie. Pe de altă parte, nu puteau să nu se raporteze la inițiativa Învățătorului sau să nu introducă în tradiția învățăturilor sale tot ceea ce putea fi mai fecund în credința vie a discipolilor săi –obligați în oarecare măsură, prin moartea şi învierea sa, la a nu mai vedea trecutul, prezentul şi viitorul decît din perspectivă mesianică. Spre exemplu, cum să nu i se atribuie Domnului ordinul de a boteza şi instituirea euharistiei atunci cînd, de fapt, botezul constituie, încă din

BDD-B621-04 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 14:50:09 UTC)

generația apostolică, *însemnul* credinței, iar euharistia legătura vizibilă, atît a fraților între ei, cît şi dintre Christos şi frați, conform interpretării sfîntului Paul?

Astfel, noi nu mai vedem clar imaginea istorică a lui Isus şi nu mai avem mijloacele de a ne reprezenta cu exactitate viața sa. Despre cea dintîi putem spune că se mai ghicește ceva sub diferitele trăsături ale tradiției evanghelice, privitor la cea de-a doua putem spera să deținem cîteva episoade. Asupra ambelor, de asemenea asupra a tot ceea ce se consideră că Isus a dat ca învățătură, se cuvine să nu afirmăm nimic decît cu cea mai mare prudență.

Cu toate acestea, ştim că într-o bună zi acest Isus şi-a părăsit familia pentru a străbate Galileea şi a predica. De ce? Să fi fost numai pentru că a simțit nevoia de a o face, pentru că o chemare spontan născută în el, iar pentru noi inexplicabilă, l-a îndemnat în mod irezistibil? Fără îndoială că da, pe de o parte, dar numai dacă acceptăm postulatul inspirației divine, pe care istoria nu poate să-l ia în considerare pentru că el exclude controlul acesteia şi scapă oricărei discuții. O chemare de acest gen nu poate fi înțeleasă decît ca rezultantă a acțiunilor unui mediu. Originalitatea unui inspirat stă în forma pe care acesta o dă sintezei, combinării inconştient operate în el a influențelor pe care le-a suferit. Din punct de vedere istoric, aşadar, problema ridicării lui Isus se raportează la înțelegerea mediului din care el a apărut.

II

Noi încă nu cunoaştem perfect acest mediu, dar începem a-l cunoaşte, şi vedem că se prezintă sub două aspecte sau, mai bine zis, că este dublu: Christos s-a născut evreu, a crescut într-o ambianță evreiască de la care – atît cît ne putem da seama– a împrumutat elementele formației sale intelectuale şi religioase. Întîi de toate însă, Israel nu s-a putut izola de populațiile siro-caldeene între care trăia, într-atît încît să reuşească a se sustrage complet influenței lor. De asemenea, el păstrase ceva din contactul

BDD-B621-04 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 14:50:09 UTC)

prelungit cu cuceritorii greci veniți din regatul lagid al Egiptului[21] și din regatul seleucid al Siriei[22], cu propriii săi fii stabiliți pe pământ grecesc, și pe

[21] Dinastia lagidă, sau ptolemeică este întemeiată de Ptolemeu Lagos, unul dintre cei șapte secunzi și gardieni ai lui Alexandru, după moartea cuceritorului devenit satrap al Egiptului, apoi autoproclamat rege. Dinastia întemeiată de Ptolemeu I (Soter) a durat de-a lungul perioadei elenistice, din 305 pînă la cucerirea romană, din anul 30. Primul rege a fost deosebit sub multe aspecte, capacitățile sale și caracterul său ajutîndu-l să facă din Egipt un regat prosper și măreț. Prin activitatea sa se dezvoltă comerțul și relațiile cu străinii, producția, libera inițiativă, flota și capacitatea militară. De asemenea, Ptolemeu I încurajează și sprijină dezvoltarea literaturii și a științelor ca un adevărat patron al acestora, întemeiază un *Musaios* și o mare universitate. Politica sa în plan administrativ și religios este deosebit de suplă, administratorii provinciilor (nomarhii) fiind egipteni, iar vechile legi egiptene aplicate. De asemenea, va păstra și respecta vechea religie a egiptenilor, onorînd templele zeilor egipteni și reconstruindu-le, recunoscînd vechile privilegii ale preoților egipteni. Unul dintre efecte a fost schimbarea tipului de relație dintre egipteni și noul stăpînitor, de la relația plină de asperități dintre egipteni și perși, precedenții stăpîni, ajungîndu-se la o relație relaxată, în cadrul căreia egiptenii consimt să participe la noua viață, aducătoare de prosperitate și prestigiu. În plan extern, Egiptul cucerește sau capătă influență în zone precum: Palestina, Fenicia, Cipru, Cilicia, Caria, Siria, chiar Corint.
Ptolemeu II (Philadelphus) și Ptolemeu III (Euergetes) se înscriu în limitele întemeietorului dinastiei, mai mult sau mai puțin dotați pentru unele sau altele dintre aspectele la care sînt solicitați. De aceea, în vremea lor se continuă dezvoltarea relațiilor economice și diplomatice, continuă progresul economic și spiritual. Urmează regi mai puțin sau deloc recomandați pentru a duce mai departe sau a menține prosperitatea și măreția care s-au acumulat, dinastia încheindu-se cu Cleopatra a VII-a. (n.trad.)

[22] Precum imperiul lagid, cel seleucid decurge din cuceririle lui Alexandru. Seleucus Nicator, general al lui Perdiccas, ajunge în stăpînirea Babiloniei, în anul 323, după care, începînd cu anul 312, extinde teritoriul cucerit, în perioada de maximă înflorire ajungînd să cuprindă părți din Armenia, Mesopotamia, Persia, Anatolia, Arabia, Siria, practic din Frigia la Indus, și chiar în Tracia și Macedonia. Și în acest caz avem a face cu un centru de cultură elenistică. În vremea urmașilor săi, imperiul va cunoaşte perioade de expansiune sau de strîmtare a granițelor, cu prețul unor necontenite războaie, atît în vest, cît și în est. Adeseori, aceştia vor intra în conflict deschis cu Ptolemeii, nu doar cu neamurile străine din jur. În general, acest imperiu nu a fost dotat cu o prea mare stabilitate, parții și armenii reușind să își recucerească teritoriile, la un moment dat el nefiind distrus numai întrucît putea juca rolul unui tampon între puterile cu care se învecina. Spre deosebire de cazul lagizilor, seleucizii au dus o politică activă de elenizare, combinată cu politici (moștenite încă de la Alexandru) de omogenizare etnică. Faptul acesta a dus la apariția unor

BDD-B621-04 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 14:50:09 UTC)

care marile sărbători îi aduceau în fiecare an, mai mulți sau mai puțini, la Ierusalim. De aceea, în două sau trei secole care preced era noastră, Israel asimilase cîteva idei străine.

În al doilea rînd, de jur împrejurul lumii evreieşti din Palestina se găsea un mediu păgîn, care, dacă nu a acționat direct asupra lui Isus, îi va atrage discipolii după moartea sa. Mediul sirian şi fenician, care delimita Palestina la nord, la vest şi la sud-vest –şi pe care noi mai mult îl ghicim decît îl distingem clar– îngemăna credințele, cultele, superstițiile, prejudecățile sau doar amintirile mai multor religii ale trecutului şi prezentului. Mediul mesopotamian la est, combina influențele religioase ale Indiei şi ale Persiei, pe pămîntul babilonian, mamă a multora dintre vechile mituri răspîndite în toată lumea semitică şi, de asemenea, a speculațiilor în care se combinau metafizica şi astrologia, pentru explicarea universului şi a destinului uman. Spre sud se afla mediul egiptean, în care vechile culte naționale întineriseră, se lățiseră ca şi cum s-ar fi universalizat sub influența fecundatoare a gîndirii greceşti. În sfîrşit, spre nord, în locul pe care îl numim Asia Mică, se afla mediul elenistic, încă mai complicat, dar tot atît de opulent întrucît forma un loc de intersecție a religiilor. Cultelor locale –dintre care multe încă erau persistente şi puternice–, miturilor religiei olimpiene, reflecțiilor şi *dogmelor* filosofilor greci –mai mult sau mai puțin vulgarizați– li se adăugau nenumărate „contaminări" venite de prin toate mediile pe care tocmai le-am enumerat, inclusiv cel evreiesc.

Aici exista o enormă cantitate de materie religioasă, în parte amorfă, care se organiza deja în combinații sincretice, mai mult sau mai puțin singulare, şi care se oferea tuturor formelor de exploatare. Pentru viitorul creştinismului, aşadar, aceasta constituia o rezervă cvasi-inepuizabilă. Repet

---

importante centre elenistice (precum Antiohia), la adoptarea obiceiurilor greceşti de tot felul (de la practici curente pînă la filosofie, religie, morală, arte şi ştiință) de la clasele superioare în jos, dar şi la adoptarea unor elemente locale de către conducători. În cazul special al Iudeei, acest fapt (Ierusalimul devine un *polis*, iudaismul este interzis, statuia lui Zeus este pusă în Templu etc.), chiar dacă produs şi cu concursul destul de zelos al unor evrei, va duce la revolta victorioasă a Maccabeilor, în urma căreia va apărea o nouă sărbătoare, Hanukkah. (n.trad.)

BDD-B621-04 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 14:50:09 UTC)

însă că, după toate aparențele, Christos s-a format exclusiv în mediul evreiesc –fiind lipsit de orice fel de dovadă ceea ce s-a avansat uneori ca ipoteză, şi anume acțiunea directă asupra lui a buddhismului–, primii care au răspîndit religia creştină în afara Palestinei fiind evreii. Să aruncăm, aşadar, o privire asupra lumii evreieşti, spre a vedea propovăduirea creştină întinzîndu-se în mediul a cărui fizionomie religioasă încercăm a o înțelege.

De altfel, în vremea lui Irod cel Mare (mort în 4 î.H.)[23], mediul evreu era de o complexitate singulară. Sub aparența unității de rasă, de moravuri şi de religie iudeii formau două popoare, destul de diferite în spirit şi cu tendințe religioase deosebite[24].

Cauza primă trebuie căutată foarte departe. Cînd regele Babilonului crezuse potrivită transportarea pe malurile Eufratului[25], *super flumina*

[23] Irod cel Mare (73-74), al doilea fiu al lui Antipater Idumeanul, tetrarh al Galileii, rege al Israelului cu ajutorul romanilor, întemeietor al dinastiei herodiane, convertit la iudaism de către hasmoneeni, în vremea căruia s-a reconstruit –într-o manieră impozantă– al doilea templu al Ierusalimului, autor al altor numeroase construcții (apeducte, clădiri, fortărețe, oraşe). Este cunoscut pentru modul sîngeros în care a acționat (şi-a executat soția, doi fii, poate pruncii din Bethleem şi din împrejurimi) şi pentru cruzimea şi autoritarismul său (care, de altfel, nu depăşeau uzanțele epocii). (n.trad.)

[24] Principala lucrare este cea a lui Schürer, *Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi*[4], Leipzig, 1901-1909, 3 vol.; se poate consulta cu profit Shailer Mathews, *A history of New Testament times in Palestine*, New-York şi Londra, 1902. (n.a.)

[25] Autorul se referă la regele caldeo-babilonian Nabuccodonosor al II-lea (605-562), strălucit militar, diplomat şi conducător pe timp de pace. Pe fondul prăbuşirii imperiului asirian (al cărui client fusese regatul lui Iuda, acum trecut în zona de influență babiloniană) şi a rivalității dintre Babilon şi Egipt, la Ierusalim există un partid proegiptean şi unul probabilonian. În 599, cel dintîi pune la cale o răscoală antibabiloniană, sprijinită de către egipteni. Nabuccodonosor cucereşte Ierusalimul şi deportează în Mesopotamia pe Ioachim, regele Iudeii, împreună cu 10.000 de reprezentanți ai clasei superioare. Peste zece ani, cu prilejul unei noi răscoale, după metode punitive mai severe –printre care dărîmarea Templului, uciderea regelui şi a unor fruntaşi ai nobilimii, probabil proegipteni– are loc o nouă deportare, fostul regat al lui Iuda devenind Yehuda Medinata (provincia Iuda). Exilul se încheie în 538-537, cînd Cyrus cel Mare, întemeietorul imperiului ahemenid, permite revenirea în Palestina a evreilor deportați. Este aproape cert că nu toți evreii au revenit, mulți rămînînd pe loc. Tot Cyrus ordonă reconstrucția Templului (520-515). Robia babiloniană a reprezentat un moment important în evoluția cultural-spirituală şi mentală a

BDD-B621-04 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 14:50:09 UTC)

Babylonis, a evreilor pe care îi învinsese, nu a luat seama decît la familiile cu oarecare importanță. Locuitorii de la sate, cei mărunți, rămaseră pe loc şi continuară să practice vechea religie a lui Israel, pioasă desigur, încrezătoare în Yahweh, dar nu prea riguroasă, capabilă de compromisuri cu zeii din jur sau cu credincioşii acestora. Vechiul iahvism era mai ales o religie a bărbaților, iar aceşti țărani cumsecade nu fugeau deloc de căsătoriile mixte, care aduceau în sîngele poporului ales pe cel al fiicelor străine. Exilații însă, cel puțin cei pe care disperarea nu îi aruncase în idolatria învingătorilor, evoluară rapid. Ei se văzură obligați să reflecteze asupra alianței încheiate între Yahweh şi poporul său, să-şi explice prezentul nenoroc, să-şi imagineze un viitor consolant, să chibzuiască la mijloacele de a evita pe viitor asemenea calamități. Ajunseră să creadă cu tărie că nenorocirile lui Israel veneau din aceea că fusese infidel Alianței şi că nu îi rămînea decît o singură cale pentru a-l linişti pe Dumnezeu: aceea de a se supune cu cea mai mare rigoare practicilor cultuale; concret, să stabilească un ritual foarte strict, care făcea idolatria imposibilă. Constituirea acestui ritual, consolidarea acestui legalism îngust, întărit printr-o nouă redactare a Legii, conformă noilor nevoi, fură opera profeților din exil, în special a lui Ezechiel. Cînd bunul plac al lui Cyrus permise acestor deportați să revină în patria lor (538), nu profitară cu toții de această permisiune, însă cei care profitară aduseră în Iudeea Legea nouă şi noul spirit şi, detaliu esențial, rămaseră în relații strînse cu frații lor din Babilonia, care îi asistară cu influența lor pe lîngă regele Persiei, cu banii lor, cu sprijinul lor moral, pentru a-i impune populației sedentare pe cei întorşi. Reorganizatorii Templului şi ai cultului, duşmani implacabili ai căsătoriilor mixte şi ai concesiilor făcute străinilor, Ezra şi Neemia, erau evrei întorşi din Babilonia. Deja existau *scribi*, cărturari, adică, sau oameni care studiaseră Legea, care o explicau şi care începuseră să alcătuiască, alături de aceasta, o întreagă

---

poporului evreu, acesta achiziționînd alfabet, calendar, noi cutume şi practici sociale, noi trăsături ale obiceiurilor religioase. Apoi, s-au dezvoltat profetismul, arta literaturii, istoria, s-a trecut de la organizarea tribală la cea pe clanuri şi, cel mai important poate, s-a înțeles rolul crucial al Torei în viața evreilor şi s-a dezvoltat o nouă concepție asupra destinului poporului evreu şi asupra relației sale cu Yahweh şi cu alteritatea. (n.trad.)

BDD-B621-04 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 14:50:09 UTC)

jurisprudență, pentru a regla cazurile de conştiință –care nu întîrziară să prolifereze din momentul în care absoluta puritate legală fu ridicată la rang de primă condiție a pietății.

Perioada care se întinde de la întoarcerea din exil pînă la naşterea lui Isus este martoră, mai întîi la reconstituirea unui cler numeros, a unei caste sacerdotale, care gravita în jurul Templului unic şi-i asigura regularitatea serviciului, care, însă, nu studia în mod special Legea, şi nici nu o răspîndea, şi care, printr-o înclinație naturală, tindea să nu acorde importanță decît riturilor şi formulelor. În al doilea rînd, este martoră la dezvoltarea clasei scribilor, sau a doctorilor Legii, între care începe un veritabil concurs de ingeniozitate pentru a pătrunde în toate ascunzişurile textului sacru, care comentează şi care se contrazic, şi care sfîrşesc cel mai adesea –în ciuda pietății lor personale, sincere şi profunde–, prin a sufoca religia liberă şi spontană a inimii, sub povara scrupulelor lor formale. Unii, spre exemplu, se chinuiau să afle dacă un ou făcut în ziua de sabat este pur, sau dacă apa pură care cade într-un vas impur se pîngăreşte de acolo şi pînă la izvor.

Alții, suferind –ce-i drept, fără ştirea lor– influența speculațiilor greceşti asupra lui Dumnezeu, a lumii şi a omului, lărgiră şi *sublimară* reprezentarea antică a lui Yahweh, care devine Dumnezeul *în sine*, indefinibil şi de aceea de nenumit. Ei tind să adopte o cosmologie şi o antropologie *dualiste*, în care se opun cele două elemente adverse, materia şi spiritul, trupul şi sufletul. Prin aceasta, împotriva legalismului excesiv, religia naționalistă a lui Israel începe a se universaliza şi, în fapt, a se *umaniza*. În chip firesc, această operă se adînceşte şi încheie mai repede în coloniile evreieşti de pe pămînt păgîn, unde o întîlnim. Spre începutul erei noastre, însă, chiar în Palestina, ea este de mult timp amorsată şi dă rezultate apreciabile.

Poporul îşi ascultă preoții, pentru că ei îi sînt călăuzele naționale: doar marele preot are calitatea de a-l reprezenta pe Israel în fața stăpînului său pers sau grec. Iudeea devine astfel un Stat teocratic şi, chiar de-a lungul perioadei hasmoneene[26], în care ea se consideră independentă –cum şi este,

[26] Adică în vremea Maccabeilor, Iuda, Ionathan, Simon, Ioan Hyrcan, Aristobul şi Alexandru Ianeul, între 165-70, înainte de Isus Christos, deoarece, la moartea lui Ianeu, la ridicarea lui Irod Arabul, în 40, deja s-au instalat anarhia şi decadența. (n.a.)

BDD-B621-04 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 14:50:09 UTC)

de altfel–, regele este, totodată, mare preot. Pe de altă parte, acelaşi popor admiră scribii savanţi şi scrupuloşi. În realitate, însă, nici ritualismul sceptic al preoţilor, nici pedantismul trufaş al scribilor, nu îl ating profund şi nu fac faţă pietăţii sale. El resimte, puţin cîte puţin, presiunea rigorismului, se izolează de străini atît cît poate şi de aceea se indignează văzîndu-şi uneori capii *grecizînd* peste măsură. El continuă să-l iubească pe Yahweh din toată inima, în clipele de angoasă continuă să-l roage cu o fervoare care decurge din pietatea de altădată, şi nu se închistează nicicum în noile forme. Altfel spus, religia sa trăieşte şi se dezvoltă. Ea adoptă mai multe concepte care nu erau nicicum funciarmente evreieşti şi care veneau din est: cel privitor la rolul îngerilor şi al demonilor, cel al vieţii viitoare şi al judecăţii de apoi. În acelaşi timp, această religie extrage din nenorocirile vremurilor –căci, de-a lungul celor patru secole care l-au precedat pe Christos, evreii au avut mult de suferit de pe urma egiptenilor, a sirienilor, a romanilor şi a lor înşişi– bazele unei antice speranţe: ea aşteaptă şi cheamă din toate puterile sale pe Mesia, care va veni să dea Israelului o splendoare mai mare decît cea din vremea lui David. Scribii înşişi sfîrşiră prin a accepta aceste preocupări ale credinţei populare, prin a le comenta şi, în oarecare măsură, prin a le consacra. Şi, cu cît evenimentele păreau să-i contrazică, dominaţia străină făcîndu-se mai aspră, cu atît mai tare se înrădăcinau acestea în spiritul celor simpli, cu atît mai mult căpătau ele loc în convingerile lor.

Nu trebuie uitat că în tot acest timp, evreii –şi, de altfel, mulţi alţii ca ei în lume– nu deţineau cea mai mică noţiune despre ceea ce noi numim *legi naturale*, asupra înlănţuirii invariabile şi necesare a cauzelor şi a efectelor. Convinşi că totul îi este cu putinţă lui Dumnezeu, nu făceau nici o distincţie între fenomen şi miracol şi, în adevăr, ei trăiau în plin miracol, deoarece tot ce-i surprindea le apărea ca operă imediată a lui Dumnezeu sau a Adversarului. De aceea îşi închipuiau cu uşurinţă că uimitoarea revoluţie pe care o sperau se va îndeplini negreşit, imediat ce Yahweh o va vrea, iar aşteptarea lor, anxioasă ca o pîndă, o anunţa cu o nervozitate crescîndă. Această speranţă mesianică de la care Israel aştepta aureolata reparaţie a nenorocirilor sale şi dispariţia umilinţelor sale, era destinată, dimpotrivă, să-l arunce în cele mai dezastruoase aventuri, în care se va lansa cu ochii

BDD-B621-04 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 14:50:09 UTC)

închişi, convins că se va ridica Marea Aurora binecuvîntată şi că cerul îl va ajuta numai dacă singur se ajută. Înspăimîntătoarele revolte din secolele I şi II ale erei noastre, care vor decima evreimea şi vor săvîrşi ruina naţiei lor, provin din convingerea că timpurile s-au încheiat şi că, în sfîrşit, promisiunea odinioară proclamată de către profeţii lui Yahweh se împlineşte.

În Galileea, în această parte septentrională a Palestinei în care s-a născut Isus, se aflau cei simpli care formau grosul populaţiei. Ţinutul nu ajunsese să împărtăşească noua viaţă evreiască decît în vremea maccabeilor. El nu văzuse decît de departe aristocraţia sacerdotală şi, dacă scribii nu l-au prea uitat, nici nu au mişunat ca la Ierusalim sau în Iudeea propriu-zisă, şi nici nu cîştigaseră aici reputaţia şi influenţa cu care erau onoraţi conducătorii în şcolile iudee. De obicei, se spunea că galileenii sînt grei de cap, fără îndoială pentru că, în prima perioadă a dominaţiei romane, bande naţionaliste pline de dîrzenie se adăpostiseră în munţii lor. De asemenea, era zeflemisit accentul lor provincial. În realitate, se pare că pietatea lor păstra o spontaneitate, o ardoare, o profunzime care dovedeau o mare intensitate a vieţii religioase, şi asupra căreia minuţia scrupuloasă a fariseismului iudeu nu prevalase.

Aşadar, Isus s-a născut şi a crescut într-o ţară în care spiritul celor mai mulţi dintre oameni era întors în totalitate către preocupările religioase. El a apărut din sînul poporului, unde fiecare trăieşte într-o stare de ingenuă speranţă, în aşteptarea anxioasă a unui eveniment miraculos, socotind că doar pietatea le poate fi utilă evreilor şi că ea îi va face stăpînii pămîntului. Dar acest popor este condus de preoţi care nu împărtăşesc această speranţă şi bănuiesc dificultăţile pe care le poate crea faţă de stăpîni. Într-un sens, acest popor este înconjurat de doctori, dintre care unul a spus că un ignorant nu ar şti să fie pios şi că o mişcare populară nu ar fi nicicum privită cu simpatie.

III

Se consideră că un om profund pios, un om simplu, al cărui spirit nu a secat de tot din pricina disciplinei scribilor –dar care a fost pătruns încă din

BDD-B621-04 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 14:50:09 UTC)

copilărie de preocupările mediului său– nu are viață intelectuală, religioasă, morală, decît prin ele însele. Dacă acest om este dotat cu minunata facultate de a concentra în ființa sa, și de a recrea prin propria sa meditație ideile care plutesc în aerul pe care îl respiră (și aceasta este caracteristica tuturor inspiraților) ajunge la a-și traduce convingerile în acte. Un inspirat galileean din acele timpuri nu putea decît să anunțe –sub o formă mai mult sau mai puțin personală și originală– iminenta realizare a speranțelor sale. În esență, acesta pare să fi fost principiul „ridicării" lui Isus[27].

Ne lipsesc documentele pentru a pătrunde în detaliul material al formației sale intelectuale și pentru a pricepe cauzele precise care au determinat inițiativa sa. Nu este necesar să prezumăm, nici aici, nici acolo, prea multe complicații. Toate Evangheliile pe care le avem marchează un raport, imprecis schițat dar sigur, între începutul vieții sale publice și predica altui inspirat, care predica necesitatea pocăinței în vederea apropierii vremurilor promise. Se poate ca Isus să-l fi cunoscut pe Ioan Botezătorul și să fi mers la el. Se poate ca, după exemplul aceluia, vocația lent și obscur pregătită în străfundul conștiinței sale să se fi impus în mod irezistibil voinței sale, și ca el să fi început să predice la vestea închiderii lui Ioan de către Irod Antipa, pentru ca Împărăția să nu rămînă nicicum lipsită de crainic. La urma urmelor, el nu făcea decît să reînnoade tradiția profetică, întreruptă în Israel din vremea întoarcerii din exil, și pe care mulți *nebiim*[28] înaintea lui, printre care și Botezătorul, încercaseră deja să o reia. Inițiativa sa, oricît de originală ar putea părea la prima vedere, în formă, nu avea în sine nimic excepțional, ori neașteptat.

---

[27] Renan, *Vie de Jésus*, este neglijabil din punct de vedere științific. Se poate citi Loisy, *Jésus et la tradition évangélique*, Paris, 1910, și Bosset, *Kyrios Christos*, Göttingen, 1913, cap. I și II; se poate consulta Barth, *Die Hauptprobleme des Lebens Jesu*, Gütersloh, 1911, și O. Schmiedel, *Die Hauptprobleme der Leben Jesu Forschung*, Tübingen, 1906. (n.a.)

[28] Ebr. *nebhi* semnifică 'profet'. *Nebhiim*, adică *Profeții*, este titlul celei de-a doua diviziuni a Bibliei ebraice (sau *Tanakh*, *Miqra*), plasată între *Torah* 'învățătura' și *Ketuvim* 'scrierile (hagiografice)'. Termenul din text se referă la profeții Israelului ca la o clasă organizată, apărătoare a intereselor spirituale ale națiunii încă din vremea lui Samuel, avînd misiunea de a redeștepta în sînul triburilor simțul unității aleșilor lui Yahweh. (n.trad.)

BDD-B621-04 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 14:50:09 UTC)

Ne putem îndoi că el ar fi ştiut, încă din primul moment, ce anume voia cu exactitate, ori măcar ce reprezenta el. Cu alte atitudini decît cele ale Botezătorului –deoarece renunţase la viaţa ascetică şi la violenţa de limbaj a predecesorului–, el dezvolta aceleaşi teme principale: „Împărăţia apropie marea transformare care va izgoni răul şi injustiţia din lume; pocăiţi-vă dacă vreţi un loc printre cei aleşi". De ce spunea aceste lucruri? Pentru că o forţă secretă îl împingea să o facă, pentru că simţea pe Domnul în el, cum îl simţiseră toţi inspiraţii evrei. Şi ce înţelegea el prin aceasta? Cum îşi reprezenta Împărăţia şi venirea ei? Nu ştim. Textele pe care le avem datează dintr-o vreme în care întîrzierea venirii Împărăţiei modificase deja reprezentarea sa în spiritul creştinilor. Neîndoios, el şi-o imagina în acord cu ceea ce se spunea în jurul său: ca venire materială a bucuriei pentru Israel, strălucitoare manifestare a binecuvîntării lui Yahweh, sub o formă pe care imaginaţia populară nu o fixase niciodată prea bine, şi pe care, poate, el însuşi nu şi-o fixase în mod exact. Nimic nu ne asigură că el nu a făcut la început cîteva aluzii la violenţa mesianică, la lupta pe care, după opinia cea mai răspîndită, Mesia urma s-o aducă pe lume. Evangheliile păstrează astfel de urme, însă este natural ca acestea să fi dispărut aproape complet din nişte scrieri destinate a demonstra că în Isus, atît de blînd şi de paşnic, trebuia văzut „Cel ce va să vină".

Oare, el însuşi, se credea Mesia? S-a pus la îndoială acest lucru şi încă există dubii, din motive ce nu pot fi ignorate: niciodată nu s-a calificat în mod deschis *Messiah* (*Christos*, în greacă)[29]. Un studiu atent al fragmentelor

[29] Termenul *messiah* derivă din ebr. *mashiach* 'cel uns, cel consacrat', şi se referă la practica ungerii regilor în cadrul ritualului de încoronare. În iudaism, creştinism şi islamism, termenul se utilizează în sens eshatologic. Torah îl utilizează pentru a desemna preoţi şi regi trecuţi prin ritualul ungerii, aşa cum este descris încă în *Exod*, 30, 23-25, unde se vede că amestecul de uleiuri şi ritualul au putere atît asupra obiectelor, cît şi asupra oamenilor. În tradiţia ebraică, atributul nu are neapărat o valoare religioasă, Samuel ungîndu-l pe Saul rege, apoi pe David, chiar un neevreu precum Cyrus cel Mare, care a eliberat pe evrei din robia babiloniană, fiind socotit ca uns al lui Dumnezeu şi numit *messiah*. De asemenea, în iudaism, termenul nu se referă la Dumnezeu sau la Fiul lui Dumnezeu, ci la un ales al acestuia. În creştinism, termenul este tradus prin gr. *christos*, încă devreme el începînd a fi asignat în mod exclusiv lui Isus, creştinii socotind că Isus este

BDD-B621-04 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 14:50:09 UTC)

din Evanghelii, în care apare cuvîntul, nu ne permite să raportăm nici unul din aceste cazuri la nici una dintre cele două surse ale acestora: culegerea de sentenții sau *Logia*[30] ale Domnului şi prima Evanghelie, zisă a lui Marcu[31]. Cele mai probante în aparență sînt cele care rezistă cel mai slab criticii, precum faimoasa confesiune mesianică în fața marelui preot Caiafa (*Mc.* 14, 61), a cărei literă nu este de nimic certificată, şi care nu pare a corespunde vreunei realități istorice. În vremea în care textele evanghelice de care dispunem şi-au căpătat ultima formă, era inevitabil ca credința în mesianitatea lui Isus –devenită însuşi fundamentul creştinismului– să se afirme în aceste texte de o manieră răsunătoare, şi să pară confirmată de Învățător în persoană. Totuşi, „cuvîntul Evangheliei" şi „cuvîntul lui Isus" au continuat să fie diferite pentru exeget, iar concluzia sigură a exegezei este că Isus nu şi-a proclamat deloc mesianitatea.

El nu şi-a spus niciodată *Fiul lui Dumnezeu*, expresie care, pentru judecata unui evreu, nu putea reprezenta decît un scandalos non-sens şi o grea blasfemie pe care, de altminteri, nici măcar un singur text evanghelic nu permite a i-o atribui cu certitudine. În fapt, expresia aparținea limbajului

---

Mesia cel aşteptat de către evrei şi, mai ales –pe urmele lui Cărții lui *Daniel* 7, 13-14–, că acesta este Fiul lui Dumnezeu, urmaşul lui David, Fiul Omului, cel trimis să restaureze regatul lui Israel, şi să instaureze Împărăția lui Dumnezeu, Mîntuitorul şi Judecătorul Suprem al Lumii. (n.trad.)

[30] *Logia* este termenul grecesc pentru 'spuneri, aserțiuni', fiind folosit cu referire la colecția de spuneri atribuite lui Isus, numite şi *agrapha*. Acestea au fost culese, mai cu seamă, de la cei care l-au auzit pe Isus (în a doua jumătate a secolului I, nu direct de la acesta, aşadar) şi transmise de-a lungul timpului. (n.trad.)

[31] Se citeşte, într-adevăr, sub Mc. 9, 41: *„Oricine vă va da să beți un pahar cu apă în numele meu, pentru că sînteți ai lui Christos..."* (ὅτι Χριστοῦ ἐστε), însă autenticitatea cuvintelor caracteristice este abandonată de către exegeții conservatori, precum Père Lagrange sau pastorul H. Monnier, deoarece folosirea lui Χριστός, fără articol, aparține limbajului sfîntului Paul, şi nu sinopticilor, şi deoarece *Mt.* 10, 42, paralel fragmentului citat, cuprinde: *„Cine va da de băut fie şi numai un pahar cu apă rece unuia dintre aceştia mici pentru că este discipol* (εἰς ὄνομα μαθῆτου) *..."*, lecțiune care are toate şansele de a fi cea mai veche. (n.a.)

BDD-B621-04 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 14:50:09 UTC)

creştinilor elenizați, sfîntul Paul şi autorul celei de-a patra Evanghelii, pentru care aceasta avea un sens profund şi destul de clar[32].

El nu a luat titlul de *Fiul lui David*, bine cunoscut în Israel ca esențialmente mesianic, de asemenea, nu l-a folosit nici pe cel pe care Evangheliile noastre par a-l considera caracteristic persoanei sale şi misiunii sale, *Fiul omului*, sau, cel puțin, nu l-a folosit în sens mesianic. Evreii nici nu-l luau în seamă, de altfel, deoarece faimosul pasaj din cartea lui *Daniel* 7, 13-14: *„Priveam în timpul viziunilor mele de noapte şi, iată, cineva ca un Fiu al Omului venea pe norii cerului! ...”*, nu era încă raportat de rabini la apariția lui Mesia, acest lucru fiind făcut în Sinagogă mult mai tîrziu, sub influența interpretării date de creştini. Cîtva timp, credincioşii care înțelegeau rău aramaica, în care *un fiu al omului* (*bar nascha*) înseamnă pur şi simplu *un om*, şi-au imaginat că această expresie, pe care o puteau citi în *Logia* sau *Sentențiile* Domnului, încifra un sens misterios şi, raportînd-o la sensul cu care apare la Daniel, şi pe care nu îl înțelegeau mai mult, au considerat-o, şi aici ca şi acolo, un echivalent creştin special al lui *Mesia*. Examinarea textelor nu permite să ne îndoim că aceasta ar fi o eroare, şi în aproape toate pasajele sinopticilor în care apare, expresia aparține exclusiv redactorului. Doar în patru sau cinci locuri[33] are ea şansa de a se sprijini pe un precept autentic al lui Isus, inexact tradus, caz în care trebuie să o înțelegem ca şi cum ar însemna: *un om*. De exemplu: *„Vulpile au vizuinile lor... omul, însă, nu are unde să-şi pună capul*”; sau: *„Şi dacă cineva va rosti un cuvînt împotriva omului, îi va fi iertat, dar celui ce va vorbi împotriva Duhului Sfînt, nu-i va fi iertat nici în lumea aceasta nici în cealaltă*”.

[32] Un evreu putea spune *sluga lui Yahweh*, dar nu *fiul* său şi este verosimil ca, în mod efectiv, Isus, pe urmele Psalmistului, să se fi considerat şi prezentat drept slugă a lui Dumnezeu. Cuvîntul ebraic *ebed*, care semnifica ‘servitor’, se traducea ades în greacă prin παῖς, care însemna, totodată, ‘slugă’ şi ‘copil’. Trecerea de la παῖς ‘copil’ la υἱός ‘fiu’, a fost, aşadar, foarte uşor de făcut, însă conceptul ‘Fiu al lui Dumnezeu’ vine din lumea elenistică. (n.a.)

[33] Precum *Mt.* 8, 20 (*Lc.* 9, 50); *Mt.* 11, 19 (*Lc.* 7, 34); *Mt.* 12, 32 (*Lc.* 12, 10); *Mt.* 9, 6 (*Mc.* 2, 10; *Lc.* 5, 24); *Mt.* 12, 8 (*Mc.* 2, 28; *Lc.* 6, 3). (n.a.)

BDD-B621-04 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 14:50:09 UTC)

Este, aşadar, un fapt sigur că tradiția primară nu spusese deloc deschis că Isus s-ar fi dat drept Mesia. Şi mai există încă un semn în acelaşi sens, care decurge din ceea ce numim „secretul mesianic", adică din recomandarea presantă, chiar amenințătoare, conform căreia, la Marcu, în diferite ocazii, îl vedem pe Învățător interzicînd discipolilor săi să revele ceea ce ei ghicesc, întrevăd, sau înțeleg din rolul său real. Ce interes avea el, aşadar, să-şi ascundă identitatea şi să-şi tăinuiască misiunea, chiar în momentul în care predicatul său nu avea rost cu adevărat decît dacă îl proclama? Pe de altă parte, necesitatea de a admite că un țăran galileean a modificat pînă la acest punct idealul eroului în care s-a fixat speranța poporului său, că el a schimbat în martir umil şi resemnat pe regele victorios ce trebuia să fie Mesia, este o problemă destul de spinoasă care i se pune istoricului. Unii exegeți au încercat să compenseze aceste dificultăți prin diverse considerații care vor să probeze că, dacă Isus nu s-a recunoscut deschis ca Mesia, el a crezut-o, i-a lăsat pe discipoli s-o creadă, a murit pentru că l-a lăsat pe Pilat s-o creadă, şi că, dacă ar fi fost altfel, apostolii nu ar fi putut crede niciodată că Răstignitul a înviat din morți. Nici unul dintre aceste argumente nu este cu adevărat convingător. Putem continua să găsim suprinzător faptul că Isus nu s-a explicat mai limpede asupra acestui punct esențial; putem interpreta semi-mărturisirile sau insinuările pe care i le atribuie textele noastre ca pe nişte artificii ale redactorilor, pe care tradiția autentică le-a abandonat; putem gîndi că procuratorul roman nu avea nevoie de nici o confesiune mesianică pentru a se debarasa de un agitator evreu care predica apropiata venire a Împărăției –adică sfîrşitul iminent al dominației romane–; în sfîrşit, putem crede că iubirea apostolilor pentru Învățătorul lor şi încrederea pe care şi-o puseseră în el, au fost suficiente pentru a provoca viziunile care au sădit adînc în ei certitudinea învierii sale, iar convingerea că el fusese „Uns", prin şi de voința lui Dumnezeu –după cum se consideră că ar fi spus sfîntul Petru în *Faptele Apostolilor* (2, 36)– vine să explice miracolul învierii.

La urma urmelor, aşadar, există motive destul de solide pentru a crede că Isus s-a considerat şi s-a comportat pur şi simplu ca un profet, care se simțea mînat de Spiritul lui Yahweh să proclame apropiata realizare a marii

BDD-B621-04 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 14:50:09 UTC)

speranțe și necesitatea ca poporul să se pregătească pentru aceasta. Totuși, chiar și în acest caz, ne putem încă întreba dacă nu cumva și-a imaginat că îi este rezervat în această Împărăție *viitoare* un loc care nu putea decît să se confunde cu cel al lui Mesia însuși. Mai mulți exegeți de seamă, precum Loisy[34], își răspund afirmativ și, dacă sînt dificil de contestat cu tărie motivele lor, după părerea mea, este tot atît de dificil să le aprobăm fără rezerve. Precum în altele, și în acest punct, certitudinea ne scapă.

[34] Alfred Firmin Loisy (1857-1940) preot, teolog și profesor romano-catolic, unul dintre moderniștii cu care s-a luptat nu doar Papa Pius al X-lea („Ignis ardens"), dar chiar și Leon al XIII-lea („Lumen de caelo"). Pentru Charles Guignebert a reprezentat un model. Alfred Loisy a fost un critic al perspectivei tradiționale asupra religiei și a Bibliei, încercînd să interpreteze textul sacru prin filtrul opticii moderniste și cu mijloacele științifice ale vremii. Îndoindu-se de valoarea și autenticitatea Bibliei în integralitatea sa, el susține că multe dintre dogmele și credințele Bisericii apar istoric și sînt ulterioare lui Isus, chiar conceperea sa ca aflat în relație de consubstanțialitate cu Dumnezeu datorîndu-se Conciliului de la Niceea. În 1908 a fost excomunicat. Cu toate acestea, a rămas profesor de istorie a religiilor la Collège de France, catolic loial, dar în sensul vederilor sale. Este celebru pentru afirmația sa: „Jésus annonçait le Royaume et c'est l'Église qui est venue", socotind că Isus și-a dorit să construiască un soi de comunitate, iar nu să instituie o formă de guvernămînt. (n.trad.)

BDD-B621-04 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 14:50:09 UTC)